

Ministerie van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit

Ministerie van Volkshuisvesting,
Ruimtelijke Ordening en
Milieubeheer

wing partner
in ruimte
en ontwikkeling

Verslag

Kennisdag Financiering Landschap

17 juni 2010

Inhoudsopgave

1. Welkom en introductie	2
2. Vraaggesprek	3
3. Terugkoppeling workshops	7
Fondsvorming voor landschap	7
Sponsoring van landschap door burgers en bedrijven	7
Verevening: over mogelijkheden, onmogelijkheden en grenzen	8
Burgerparticipatie	9
Recreatie en toerisme als inkomstenbron voor landschap	10
Rabo Streekrekening in de praktijk	12
Gemeenten en agrariërs als bondgenoten voor het landschap	12
De rol van landschap binnen het Gemeenschappelijk landbouwbeleid	13
Energie landschappen: nieuwe bron van inkomsten uit landschap	14
4. Projectenbeurs	15
5. Afsluiting	16
Bijlage 1: Programma	18
Bijlage 2: Deelnemerslijst	19
Bijlage 3: Toelichting workshops	22
Bijlage 4: Projectenbeurs, deelnemende organisaties en projecten	25
Bijlage 5: Artikel Ad Moerman	26

Fotografie:

Wing (Esther Vermeulen, Suzan Klein Gebbink en Simone Mink) en
Ministerie van VROM (Renée Mekel)

1. Welkom en introductie

Door gespreksleider Joost Tersteeg (Wing)

Een hartelijk welkom op de tweede Kennisdag Financiering Landschap. Deze kennisdag is georganiseerd door het ministerie van LNV in samenwerking met het ministerie van VROM en de 12 Landschappen.

Alle aanwezigen zijn betrokken bij financiering van het landschap. Ruim twee jaar geleden werd nog maar mondjesmaat geëxperimenteerd met dit onderwerp. De belangstelling voor en kennis over financiering van het landschap is inmiddels sterk toegenomen.

De Kennisdag Financiering Landschap is de derde grote bijeenkomst over landschap in één week:

- Op 14 juni werd in Den Haag het onderzoeksrapport 'duurzame financiering van het landschap' gepresenteerd aan minister Huizinga (ministerie van VROM), secretaris-generaal Van der Zande (ministerie van LNV) en gedeputeerde Meerhof (provincie Noord-Holland). Dit onderzoeksrapport van KPMG bevat een studie naar de financieringsbehoefte van het Nederlandse landschap.
- Op 15 juni vond de landelijke bijeenkomst 'Nederland van de Kaart' van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap (VNC) plaats. Hoe staat het Nederlandse landschap er nu bij? Het is geen optimistisch beeld dat door VNC werd geschetst; de rapportcijfers waren laag. De provincie Friesland werd uitgeroepen tot de mooiste provincie en provincie Flevoland scoorde het laagst. Daarnaast werd de ChristenUnie uitgeroepen tot de partij met het meest landschapvriendelijke programma.
- Ten slotte is de kennisdag van vandaag het laatste grote landschapsevenement van deze week.

2. Vraaggesprek

Deelnemers

- Rob van Brouwershaven, ministerie van LNV, directeur
- Edward Stigter, ministerie van VROM, programmadirecteur
- Hank Bartelink, De12Landschappen, directeur
- Gerard Beukema, Interprovinciaal Overleg, directeur
- Huub Keulen, Rabobank Nederland, directeur Rabo Groen Bank

Even de film terug draaien: twee jaar geleden is de Agenda Landschap gelanceerd, met de ministers van LNV en VROM als initiatiefnemers. Wat staat er nog op stapel?

Rob van Brouwershaven: “De Agenda Landschap is van ons drieën: VROM, LNV en IPO. Allemaal voeren we een deel uit. De laatste dagen is er te veel somberheid ontstaan over het uitrollen van de agenda. De afgelopen jaren hebben we al veel bereikt. Er is een

rapport verschenen over de financieringsbehoefte van landschap, waarin duidelijk wordt dat de jaarlijkse behoefte voor herstel en beheer van de meest waardevolle cultuurlandschappen tot 2020 gemiddeld € 418 miljoen per jaar bedraagt. Nu al wordt van jaar tot jaar meer dan een kwart daarvan gefinancierd door het rijk.” Rob van Brouwershaven geeft aanvullende voorbeelden van wat er al bereikt is en mogelijkheden en initiatieven die er zijn voor de financiering van landschap:

- Het Landschapsmanifest heeft zijn werking: er zijn al 35 partijen die zich hiervoor inzetten. Eén van de initiatieven van het landschapsmanifest, de website landschapsmanifest.nl, wordt vaak bezocht.
- Landschapsontwikkelingsplannen blijven komen. Voor het maken daarvan is maximaal 100.000 euro per plan beschikbaar. In de voorbeeldgebieden Het Groene Woud, Ooijpolder-Groesbeek, Ons Binnenveld en Amstelland wilden we de kwestie in beeld brengen dat investeren in landschap rendabel is, maar vraag en aanbod en baten en lasten nog niet altijd op elkaar zijn afgestemd. De voorbeeldgebieden lopen goed, dat is hoopvol, maar er moet nog meer gebeuren.
- De aandacht voor landschapsfondsen neemt toe. Het Groenfonds kan ons als geen ander leren hoe je een fonds kunt opzetten en heeft hierover een rapport gepubliceerd: ‘Fondsvorming voor landschap’.
- Verder is er de mogelijkheid om het landbouwgeld, dat beschikbaar is vanuit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), in maatschappelijke doelen zoals landschap te investeren.
- Het subsidiestelsel natuur- en landschapsbeheer (SNL) is nog een voorbeeld van een mogelijkheid voor financiering van landschap.
- Er zijn meer fiscale mogelijkheden gekomen om aan landschap te werken. Deze maatregelen moeten beter benut en uitgebreid worden.

Het KPMG rapport 'Duurzame financiering van landschap' is een belangrijke mijlpaal. Het in het rapport genoemde geldbedrag dat nodig is voor een duurzame financiering is echter niet beschikbaar. Wat zou er moeten gebeuren vanuit provincies om nieuwe kansen te creëren?

Gerard Beukema: "Het geld is er inderdaad niet, daar moet je realistisch in zijn. Dat betekent dat er creatief moet worden gezocht om toch stappen voorwaarts te kunnen maken met het landschap. Het is van groot belang om te werken aan instrumentarium voor landschappers. Hier kunnen we bijvoorbeeld gebruik van maken in de discussie over de voortzetting van agrarische bedrijven. De Agrarische Natuurverenigingen maken op dat gebied een mooie ontwikkeling door en zijn de afgelopen periode gegroeid.

We kijken of particulier investeren in landschap aantrekkelijker kan worden gemaakt. Overheden moeten goed samenwerken om het geld dat beschikbaar is zo effectief mogelijk en op structurele wijze in te zetten. Er zijn overheden (zoals de provincie Overijssel) die voor langere tijd geld beschikbaar stellen, maar vragen wel 50% lokale contrafinanciering. Het zou goed zijn als die provincie beheerafspraken kan maken met particulieren. Daar komt veel vrijwilligheid bij kijken.

Is het realistisch dat de overheid, die zelf zo weinig geld beschikbaar stelt, een beroep doet op private partijen?

Daarnaast zijn we gewend te denken in rood of grijs financiert groen. Is er een mogelijkheid voor een transitie in het verdienmodel voor het landschap?

Edward Stigter: "Het gat in de financiering zal niet alleen uit de private sector kunnen komen. Daar is op dit moment weinig te halen.

Er zit een aantal keren een waardesprong vast aan vastgoedontwikkeling. Maar die tijden veranderen. Op de totale bouwkosten gaat het om marginale bedragen. In theorie kunnen deze bedragen wel het gat dichten voor bovenplanse verevening. Het gaat daarbij om € 200-800 miljoen per jaar. Het lijkt echter niet opportuun te zijn. De overheid moet er wel een goed verhaal bij hebben dat het reëel is om het neer te laten slaan op een paar grote vastgoedontwikkelaars. Het is beter om te kijken naar het totaalpakket; koppel naast publieke middelen alles aan elkaar."

Vraag aan de zaal: Er zijn nu een aantal invalshoeken van financiering van het landschap belicht. Wie heeft een contrasterende mening?

Ton van Schie (Park21): Bij financiering van groen door rood wordt alleen over het nieuwe rood gesproken en dat is jammer. Zoek het niet alleen in het nieuwe, want daar valt inderdaad niet veel te halen op het moment.

Dick Haver Droeze (zelfstandig landschapsarchitect) geeft aan momenteel bezig te zijn met onderzoek naar de mogelijkheid of er rendement voor landschap vanuit groene energie kan komen. Dit gaat in de richting van een nieuw verdienmodel.

De agrarische ondernemer wordt gezien als belangrijke speler bij nieuwe verdienmodellen. Welke kansen zie je?

Huub Keulen: “We hebben in Nederland acht groenbanken/groenfondsen. Tot voor kort haalden die gezamenlijk per jaar één miljard euro uit de private sector om in groene en duurzame projecten te investeren. Dat type financiering is gebaseerd op publiekprivate samenwerking en werkt buitengewoon goed. Er worden financiële kaders neergezet waar vervolgens beleggers bij worden gezocht. Op deze wijze kan veel geld uit de markt worden gehaald. Het gaat er daarbij eveneens om dat de constructie voor de banken iets oplevert. Verder moeten banken zorgen voor producten die een goede rente bieden en daarmee aantrekkelijk zijn voor klanten. Ik zou er voor pleiten een gelijkwaardig model voor landschapsbeheer op te zetten. Landschapsbeheer/landschapsfinanciering heeft veel stakeholders. Neem boeren en tuinders mee in dat proces.”

Dorine Putman (ASN Bank) is het met Huub Keulen eens dat er vrij makkelijk groen geld uit de markt te halen is. “Maar hoe krijgen de spaarders hun geld weer terug en hoe hou je de rente (6%) goed? Focus daar op. Zo zouden er gemeenten kunnen zijn die de waarden van vastgoed koppelen aan waarde van uitzicht. Een klein bedrag daarvan reserveren zou een eerste stap kunnen zijn.”

Er is gesproken over het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en de maatschappelijke diensten die in het verschiet liggen. Er wordt hoopvol gesproken over nieuwe mogelijkheden. Hoe kijk je daar tegenaan?

Hank Bartelink: “Voor financiering van het landschap gaat het om een combinatie van oplossingen. Het is belangrijk te kijken naar het totale complex aan mogelijkheden en dat is nog een hele uitdaging.

Nederland krijgt jaarlijks bijna één miljard van de Europese Unie ten behoeve van de twee pijlers uit het GLB, te weten marktordening en plattelandontwikkeling. Bij velen is er hoop dat de tweede pijler, plattelandontwikkeling, nog kan gaan groeien. Daarmee erken je het belang van landschap en wordt er goed nagedacht hoe dat vorm kan worden gegeven. De agrariërs zijn daar onlosmakelijk aan verbonden.

We zetten hard in op streekfondsen. Vorig jaar is De12Landschappen een samenwerkingsverband aangegaan met de Rabobank. Het landschapsvehikel is daarbij breed uitgezet; er zijn veel initiatieven. Er is nu al een vliegwieleffect gaande. De succesfactor bij landschapsfondsen is vaak dat het van onderaf komt en daardoor breed wordt gedragen.

De kabinetsinformatuur heeft het na de recente verkiezingsuitslag lastig en landschap is misschien niet het eerste wat op zijn lijst staat. Wat zou je hem mee willen geven?

- *Rob van Brouwershaven:*
 - “Ten eerste is de informatuur is geen knip voor de neus waard zonder een lange termijn perspectief dat over duurzaamheid moet gaan. Landschap en leefomgeving zijn daar belangrijke elementen van, niet alleen klimaat.
 - Ten tweede is er de laatste tijd te veel sectoraal naar landschap, natuur en landbouw gekeken. Laten we een paar dingen samen nemen. Zelfs in Friesland is er geen bloem meer te vinden in de weilanden. Er is veel potentieel om in grote gebieden verder te gaan met landbouw en daar landschap aan te koppelen.”
- *Gerard Beukema:* “De hartenkreet moet nog geschreven worden. Dit nieuwe kabinet zou de ambitie moeten hebben om een stap te zetten in het steviger positioneren van landschap op de agenda van het rijk.”

- *Hank Bartelink*: “Het is niet alleen belangrijk om uit te dragen wat we vinden en wat zou moeten, maar gegeven de smaak van het nieuwe kabinet ook te kijken waar ze gevoelig voor zijn. Denk daarbij aan het investeringsklimaat.”
- *Edward Stigter*: “Het nieuwe regeerakkoord zal over economie gaan. De kunst is landschap daar toch goed in neer te zetten.”
- *Huub Keulen*: “Ik ondersteun het van harte duurzaamheid op de agenda te houden.”

Reacties uit de zaal:

- *Janine Pijl (Stuurgroep Ooijpolder-Groesbeek)* geeft aan het afschaffen van regels te missen in de adviezen aan de informateur. Bedenk niet alleen wat het op kan leveren aan de zijde van de overheid, maar ook aan de zijde van de private partijen. Zorg voor ademruimte.
- *Walter Kooy (Nationaal Groenfonds)* geeft de suggestie de hypotheekaf trek te beperken tot degenen die ook bijdragen aan landschapsfinanciering.

3. Terugkoppeling workshops

Fondsvorming voor landschap

Door Gertine van der Vliet (Nationaal Groenfonds)

Opbouw workshop

De workshop was opgebouwd langs de 'reiswijzer landschap' (website). De reiswijzer is een stappenplan om te komen tot de oprichting van een landschapsfonds. Na een korte aftrap werd de reiswijzer gelanceerd. Vervolgens hebben 4 experts een inleiding verzorgd (voor iedere module één inleiding). Na iedere inleiding was er ruimte voor discussie.

Belangrijkste vragen / discussiepunten

In de workshops ging de belangstelling vooral uit naar financiering van landschap (hoe breng je in deze tijd gelden bij elkaar) en naar juridische vraagstukken (welke fondsvorm moet je kiezen: publiekrechtelijk of privaatrechtelijk).

Wat zijn de belangrijkste conclusies?

- Met delen van bevindingen en ervaringen kom je verder.
- Breng je omgeving in kaart en speel in op actuele ontwikkelingen (bijvoorbeeld: geen aanleg van rendabele ruimtefuncties zonder storting in het landschapsfonds)
- Nederland = subsidie land. Dit remt ondernemend gedrag. Kan het ook anders?
- Eén van de redenen om een fonds te starten is om gelden langjarig ter beschikking te hebben. In de huidige financieel economische tijd keert weer het beeld terug van de onbetrouwbare overheid die maar voor één, hooguit enkele jaren gelden ter beschikking wil stellen.

Sponsoring van landschap door burgers en bedrijven

Door Greet Overbeek (Wageningen UR - LEI) en Theo Schuyt (Vrije Universiteit Amsterdam)

Opbouw workshop

- Presentatie Theo Schuyt over geven door vermogende burgers.
- Presentatie Greet Overbeek over hoe bedrijven gevonden kunnen worden die willen sponsoren.
- Discussie en inbreng eigen ervaringen m.b.t. bedrijven.

Belangrijkste vragen / discussiepunten

- Wat moet de rol van de overheden zijn om particuliere bijdragen te stimuleren? Gemeenten worden nog wel eens als de zwakte schakel gezien, bijvoorbeeld dat zij niet echt voor een groen buitengebied gaan met een duidelijk plan hiervoor.
- Lokale landschapsfondsen worden hoofdzakelijk door de overheden gevuld. Hoe voed je het landschapsfonds in de gemeente door huishoudens en bedrijven? Suggestie door veel meer stakeholders relevant voor de vraagarticulatie in het bestuur op te nemen (notaris, banken, projectontwikkeling etc.).
- Veel ludieke verzoeken om bijdragen voor landschap leiden tot meer draagvlak voor landschapsbeheer (zoals de landschapsveiling). Vaak is daarbij namelijk de vraag of gevers:

- wel weten waarom er een bijdrage gewenst is (landschap is toch mooi genoeg zo?),
- een verwantschap voelen met degenen aan wie wordt bijgedragen (aan de Nederlanders na de Tsunami wel, maar geldt dat ook voor de Nederlands boeren?) en
- door anderen die al hebben gegeven, worden aangespoord extra te geven.

Belangrijkste conclusies

Beide presentaties vertoonden veel gemeenschappelijke dingen. In beide presentaties is benadrukt dat:

- vermogenden (waarom zijn ze anders zo vermogend geworden?) en bedrijven nooit direct om geld moeten worden gevraagd voor het oplossen van jouw problemen;
- de organisatie die begunstigers zoekt, moet veranderen. Mensen/bestuurders die vooral op de overheden in Den Haag zijn gericht vervangen door degenen die meer op particulieren zijn gericht en goede zakelijke netwerken hebben.

Verrassende zaken / aanbevelingen

Natuur- en landschapsorganisaties moeten veel maatschappelijker gaan denken richting particulieren en veel minder richting beleidsmatig overheden.

Verevening: over mogelijkheden, onmogelijkheden en grenzen

Door Bert Groffen (Royal Haskoning)

Opbouw workshop

- Introductie
- Binnenkring en buitenkring
 - in de binnenkring 5-6 mensen die concrete ervaring hebben met verevening: hier start het gesprek
 - in de buitenkring de mensen die zich hebben aangemeld voor de workshop: eerst in een luisterende rol (naar de binnenkring), daarna wordt de buitenkring naar binnen getrokken
- Op zoek naar:
 - succes- en faalfactoren
 - aanbevelingen voor beleid en kennis
- Samenvatting en afronding

Succesfactoren

- Overeenkomst tussen gemeente, provincies en rijk over ambities en middelen
- Instellen van een ruimtelijke kwaliteitscommissie
- Overheid moet grondeigendom in handen hebben (strategische grondverwerving)
- Gevoel van urgentie bij gebiedspartijen (natuurontwikkeling als opgave vanuit provincie en rijk. Combinatie van EHS en landbouwbelangen om agrariërs mee te krijgen in het proces).
- Juiste momentum: stoppende agrariërs zijn aanleiding voor beleid functieverandering buitengebied → vereveningsconstructie/fonds
- Doelstelling verbreden (integrale aanpak gehele buitengebied) en zo meer partijen meekrijgen (o.a. agrariërs)
- Sterke/energieke (bestuurlijke) trekkers / mensen die hun nek uitsteken
- Bestuurlijk draagvlak
- Bottom up benadering (vanuit het gebied)

Faalfactoren

- Huidige Grex-wet is ontoereikend voor het creëren van substantiële middelen ten behoeve van het landschap (geen kostensoort voor landschap).
- Grondmechanismen / grondeigendommen in handen van private partijen.
- Veel partijen met uiteenlopende belangen leiden vaak tot broze compromissen.
- Waardeverschillen tussen landbouw en glastuinbouw (factor 10).
- Beheer van het landschap is ondergeschoven kindje.
- Tegenvallende opbrengsten uit woningbouw door economische crisis.
- Toevoegen rood voor financiering groen is geen duurzame oplossing voor financiering van het landschap.
- Wie heeft de regie over het landschap?

Belangrijkste conclusies

- Verevening op zich is niet een totaaloplossing voor financiering van het landschap. Het gaat om de juiste mix van verevening, fondsen, subsidies (provincies, Europa), rood voor groen, et cetera. Planbatenheffing zal tot veel discussie leiden en past niet bij het politieke klimaat (profijtbeginnel) van Nederland.
- Denk niet alleen aan kosten voor inrichting, maar ook aan kosten van beheer.
- Denk integraal, maak het vraagstuk breder om partijen mee te krijgen.

Aanbevelingen voor de toekomst

- Mogelijkheden voor publiekrechtelijk afdwingen van verevening verder onderzoeken (n.b. dit is dus niet op basis van vrijwilligheid!).
- Nieuwe kostensoort t.b.v. het landschap in Grex-wet opnemen.
- Privaatrechtelijk spoor Grex-wet voor kleinschalige initiatieven.
- Pro-actieve grondverwerving door de overheid.
- Flexibele houding provincie: focus op hoofdoelen, met ethische commissie als bewaker van ruimtelijke kwaliteit.
- Ontschotten van subsidiestromen.
- Kennis over verevening delen tussen gemeenten en aanpak eventueel opschalen naar de regio.
- Smeermiddelen.
- Fonds: zoveel mogelijk omslaan / iedereen mee laten betalen.
- Het is een politieke keuze.
- Bij alle waardevermeerderende ontwikkelingen een percentage afroemen ten behoeve van het landschap.
- Aandacht voor het beheer.

Burgerparticipatie

Door Nellie Raedts (DLG) en Suzan Klein Gebbink (Wing)

Er zijn vele verschillende redenen voor een zorgvuldige (burger)participatie. Participatie kan recht doen aan de deskundigheid en trots van de 'eigenaren' van het gebied, de betrokkenheid vergroten, bijdragen aan een meer soepele uitvoering en beheer en daarmee aan een duurzamer resultaat. Daarnaast zorgt participatie van alle belanghebbende partijen voor een meer gedeelde verantwoordelijkheid voor het gebied, niet alleen tijdens de voorbereiding en uitvoering, maar zeker in het jarenlange onderhoud en beheer dat daarop volgt.

Centrale vraag

Centrale vraag van deze workshop: Hoe organiseer en structureer je de betrokkenheid van burgers, maatschappelijke organisaties en andere betrokken partijen binnen het proces?

Er zijn verschillende niveaus van participatie te herkennen (participatieladder). In bepaalde situaties kiest men ervoor burgers enkel te *informer* of hen een *adviserende* rol te geven, terwijl bij oplopende niveaus van participatie wordt gewerkt volgens de principes van *cocreatie* of zelfs *meebeslissen*.

Initiatiefnemers rond gebiedsprocessen geven aan dat men eigenlijk maar wat doet qua participatie van burgers en geen doordacht plan heeft over de doelen, de belanghebbenden bij die doelen, de redenen van participatie, de wijze waarop de verschillende belangengroepen een rol krijgen binnen het proces en de activiteiten die daar bij horen.

Voorbeeldgebied Financiering Landschap Het Groene Woud heeft om deze reden meegedaan aan een DLG-project over het organiseren van burgerparticipatie. In het kort betekent dit dat tijdens een participatieproces drie centrale vragen kunnen worden onderscheiden, waar men voorafgaand aan een gebiedsproces, alsook op diverse momenten tijdens het proces, zou moeten stilstaan;

1. Waar staan we?
2. Wie zijn van belang?
3. Wat vragen we hen?

Tijdens de workshop zijn de diverse onderdelen uit het participatieproces van voorbeeldgebied Het Groene Woud in vogelvlucht doorgelopen: formuleer participatiedoelen – formuleer de belangrijkste participatievragen – voer een stakeholder-analyse uit en formuleer hun bijdrage aan het beantwoorden van die vragen – zoek naar wijze en niveau van participeren van de stakeholders – bepaal activiteiten en methode in de tijd uitgezet en in relatie tot elkaar.

Belangrijkste conclusies en aanbevelingen

- Een toenemende mate van (burger)participatie levert de vraag op: wat betekent dit voor de rol van de overheid (gemeentelijk, provinciaal, nationaal)? Bij de meer oplopende niveaus van participatie wordt deze rol steeds meer kaderbepalend en zou de Rijksoverheid de concretisering, de uitwerking van de doelen, meer moeten durven loslaten en overlaten aan lokale spelers.
- (Burger) participatie creëert verwachtingen. Werk specifiek aan verwachtingenmanagement.
- Zoek de relevante participatiedoelen en –vragen en benader de juiste doelgroepen.

Recreatie en toerisme als inkomstenbron voor landschap

Door Hans Hillebrand (STIRR / Habitura) en Suzan Klein Gebbink (Wing)

Opbouw workshop

In de recreatiesector is een beweging gaande 'van bedden naar beleving'. Voor recreatieondernemers is de wijdere omgeving van het bedrijf van groot belang en zij willen dan ook steeds vaker in deze omgeving investeren.

Hans Hillebrand, Stichting Innovatie Recreatie en Ruimte (STIRR), geeft een inleiding over Regionale Beeldverhalen. Regionale Beeldverhalen (ook wel gebiedsvisies) geven richting aan ruimtelijke ontwikkeling en ontwikkeling van nieuwe toeristische producten in een regio. Het kabinet (ministerie van EZ) stimuleert ondernemers en overheden om deze 'regionale beeldverhalen' te maken.

Voor verschillende regio's wordt een beeldverhaal ontwikkeld, zoals voor het Friese Merengebied en het Limburgse Heuvellandschap. Overheden en bedrijven proberen met bestaande en nieuwe producten (bijvoorbeeld musea, menu's en arrangementen) op het beeldverhaal aan te sluiten. Door met nieuwe, duurzame product-marktcombinaties in te haken op de natuurlijke kracht van een regio ontstaan 'regionale beeldverhalen' die toerisme en recreatie kunnen bevorderen.

Belangrijkste vragen / discussiepunten

- Welke economische kansen biedt een regionaal beeldverhaal voor uw gebied?
- Hoe levert een regionaal geld op voor (beheer van) landschap?
- Hoe kunnen ontwikkelingen in gang worden gezet?
- Wat kunt u doen om de ontwikkelingen in gang te zetten?

Belangrijkste conclusies

- Regionale beeldverhalen gebruiken en versterken de identiteit van een gebied door het leggen van slimme verbindingen tussen (recreatie)ondernemers.
- Regionale beeldverhalen kunnen op verschillende manieren op 'indirecte' wijze bijdragen aan de kwaliteit van landschap. Benoemde kansen voor landschap:
 - Door het samenwerken van verschillende ondernemers kan meer worden bereikt, groter bewustzijn bij lokale overheden door grootschaliger initiatief
 - Door het samenwerken van verschillende ondernemers kunnen activiteiten in landschap beter op elkaar worden afgestemd, beperking verrommeling van landschap
 - In gezamenlijkheid is bereik onder toeristen en recreanten groter
 - Gebied beter op de kaart
 - Verbinding cultuurhistorie met landschap
 - Verbindingen leggen tussen partijen / ondernemers / etc.
 - Bekendheid van de regio kan stimulerend werken op werkgelegenheid.
 - Imago creëren, ontwikkelen of bevestigen.
 - Regionale beeldverhalen vragen om een integrale afweging van (beleids)ontwikkelingen
 - Beleving en landschap afstemmen
- Regionale beeldverhalen zorgen – althans dat is de bedoeling – voor extra inkomsten voor ondernemers. Daardoor worden die beter in staat gesteld te investeren in de kwaliteit van de omgeving van hun bedrijf. Andere elementen die bij (kunnen) dragen aan het landschap:
 - Regionale beeldverhalen kunnen toeristische producten opleveren, zoals fietspad, lokale routes, publicaties / boekje met verhaal over het gebied. Mogelijkheid voor financiering van landschap: Opslag op prijs van dergelijke producten – te betalen door consumenten – en naar landschap vloeien.
 - Versterking identiteit en lokale samenwerking trekt mogelijk ook aandacht en interesse van andere partijen om deel te nemen aan lokale initiatieven, bijvoorbeeld aan streekfonds.
 - Door samenwerking is lokaal toeristisch bedrijfsleven wellicht ook geïnteresseerd in financiële bijdrage aan beheer en onderhoud van het gebied als geheel.
 - Toeristenbelasting verhogen en terug laten vloeien naar beheer en onderhoud van landschap
 - Mogelijke besparing kosten: indien ondernemers in gezamenlijkheid lokale initiatieven oppakken, zoals bijvoorbeeld de verbetering van de toegankelijkheid van een gebied door bijvoorbeeld de aanleg (en beheer) van een gezamenlijk fietspad of andere elementen, worden deze kosten voor overige lokale initiatieven bespaard.

Rabo Streekrekening in de praktijk

Door Henk Beke en Rianka Habraken (Rabobank Nederland)

Opbouw workshop

- Introductie Rabobank & MVO
- Introductie Streekrekening
- Voorbeelden uit de praktijk
- Conclusies en aanbevelingen

Belangrijkste vragen / discussiepunten

- Organisatie/opzetten van een Streekrekening
- Positionering en identiteit

Belangrijkste conclusies

- De Streekrekening is geen doel, maar een middel
- Subsidieer opstartkosten
- Succesfactoren:
 - Duidelijk herkenbaar Streekfonds
 - Breed draagvlak bestuur
 - Goede afspraken voor ontwikkeling en implementatie
 - Enkele toonaangevende deelnemers
- Borging en actieve communicatie

Gemeenten en agrariërs als bondgenoten voor het landschap

Door Johan Wytema (Landschapsmanifest) en Jos Roemaat (Natuurlijk Platteland Nederland)

De verscheidenheid aan deelnemers stond garant voor vruchtbare uitwisseling van voortgang, belemmeringen, teleurstelling, tips en raadgeving om de moed erin te houden.

Succesfactor vaak een meewerkende wethouder met als tegenpartij voor gebrek aan voortgang een niet meewerkende wethouder. Cruciaal is zelforganisatie en lokale zeggenschap per gebied met ter zake kundige gebiedscoördinator, die boeren kent, die vertrouwd wordt door boeren en die geduldig regels uitlegt of gemachtigd is de regels te interpreteren. Rijk heeft taken afgestoten, nu moeten provincies niet weer gedetailleerd alles gaan vastleggen. Dat is niet regisseren en dat vertraagt alleen maar.

De rol van landschap binnen het Gemeenschappelijk landbouwbeleid

Door Monique Remmers (LNV - Programmadirectie GLB) en Joost Tersteeg (Wing)

Opbouw workshop

Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de EU is aan een transitie onderhevig. Monique Remmers van het ministerie van LNV volgt de ontwikkelingen op de voet en geeft een korte inleiding over de betekenis van het GLB voor de financiering van het landschap, nu en in de toekomst. Gedurende de presentatie van Monique worden door de workshop deelnemers verhelderende vragen gesteld. Na afloop volgt een verdiepende discussie onder leiding van Joost Tersteeg van Wing.

Belangrijkste gespreksonderwerpen

- Er gaat een verschuiving optreden van inkomenssteun (pijler 1) naar plattelandsbeleid (pijler 2).
- Het Europese Landbouwbeleid beoogt hiermee drie hoofddoelen te verwezenlijken:
 - Versterking van de concurrentiekracht van de landbouw en duurzaamheid
 - Betaling voor behoud van kwaliteit in maatschappelijk waardevolle gebieden
 - Betaling voor individuele bovenwettelijke prestaties (groene en blauwe diensten)
- Binnen pijler 1 (inkomenssteun) zal het volgende veranderen:
 - De verdeling van toeslagrechten (subsidies) verschuift tussen sectoren en tussen regio's,
 - Landen krijgen de mogelijkheid om 10% van het totaal aan toeslagrechten in te zetten voor specifieke doelen (overlap met plattelandsbeleid).
- Pijler 2 is de afgelopen jaren al versterkt met de groene en blauwe diensten en wordt in de toekomst door Nederland verder uitgebouwd om ondersteunend te zijn aan:
 - Verbeteren van de biodiversiteit (o.a. akkerrandenregeling)
 - Verbeteren van de waterkwaliteit en -kwantiteit (beheervergoedingen en investeringen)
 - Verbeteren van de milieukwaliteit (vermindering emissies)
 - Duurzame energieproductie (co-vergisting en biomassa gebruik)

Belangrijkste conclusies

- Vanwege de herverdeling van middelen binnen Europa wordt het totale beschikbare EU budget voor de Nederlandse landbouw in de toekomst alleen maar minder (pijler 1 en 2 bij elkaar).
- Voor financiering van natuur en landschap is van belang dat nog goed wordt nagedacht over de definitie en aanwijzing van maatschappelijk waardevolle gebieden (binnen de systematiek van de z.g. 'Less Favourable Areas').
- Een ander belangrijk aandachtspunt is een verbeterde legitimatie van betaling door overheden voor maatschappelijke diensten (inkomenssteundiscussie)

Energielandschappen: nieuwe bron van inkomsten uit landschap?

Door Jacob van Olst (Stichting Klimaatlandschap) en Dirk de Boer (DLG)

Opbouw workshop

- Toelichting op de aspecten en positie van bio-energie (ecologisch, economisch en sociaal).
- Perspectieven van energieopwekking uit snoeihout.
- Inzet biomassa, nationaal c.q. regionaal.
- Aspecten m.b.t. de locatiekeuze voor de bouw van biomassa-installaties.
- Toelichting op het 'Biomassa-project Beetsterzwaag'.
- Huidige problemen met landschapsonderhoud.
- Perspectieven energie uit landschapsonderhoud.
- Toelichting onderzoeksresultaten Universiteit Groningen (RUG).
- Toelichting op verschillende organisatiemodellen (ketens).
- Toelichting op 'Energy contracting'.
- Discussie en stellingen.

Belangrijkste vragen / discussiepunten

- Over het Biomassaproject Beetsterzwaag wordt in den lande veel gesproken, maar waarom worden er niet meer van dergelijke projecten gerealiseerd.
- Waarom zijn banken niet meer aangesloten om dergelijke initiatieven te financieren.

Belangrijkste conclusies

- Puur en alleen subsidies voor beheer van houtwallen en houtsingels is niet innovatief.
- Het zou goed zijn om van deze initiatieven businessplannen te maken, zodat nieuwe projecten gemakkelijker gerealiseerd kunnen worden.
- Publiek/private samenwerking in het project Beetsterzwaag is een sterk punt.
- Beleidsmatig is het een heel interessant thema.

Verrassende zaken / aanbevelingen

- Stel professionele businessplannen op.
- Subsidie voor beheer van houtwallen ombuigen naar investerings- / projectsubsidies.
- Het is politiek een heel interessant thema. De lokale overheden zouden integraal achter dergelijke projecten moeten staan en ervoor moeten zorgen, dat vergunningstrajecten e.d. vrij snel doorlopen kunnen worden.
- Publiek / private samenwerking zou het middel kunnen zijn om dergelijke projecten van de grond te krijgen. Partijen zouden dan wel de beschikking moeten hebben over wat financiële middelen, de gemeenten en provincie zouden zich garant moeten stellen en de 'groene banken' zouden de financiering voor hun rekening moeten nemen. Deze banken hebben dan direct de zekerheid, dat het geld 'groen' wordt aangewend.

4. Projectenbeurs

Kennismaken met projecten uit de regio. Uitwisselen van kennis, ervaringen en handige instrumenten. Deelnemende projecten en organisaties: zie bijlage 4.

Lancering streekfonds.nl

Tijdens de projectenbeurs lanceerde Hank Bartelink, de12Landschappen, de nieuwe website www.streekfonds.nl. Journalist Ad Moerman: “Sinds een jaar zijn de provinciale landschappen samen met de lokale Rabobanken druk in de weer met het optuigen van dergelijke fondsen in heel Nederland. Er lopen inmiddels al bijna vijftig initiatieven. De site moet nieuwe initiatiefnemers informeren, op weg helpen en het fenomeen streekfonds naar grotere hoogten doen stijgen.”

Matchmaking Mooi Nederland

Matchmaking Mooi Nederland faciliteert ontmoetingen tussen mensen en uitwisseling van kennis. Via kennispleinmooinederland.nl kan iedere geïnteresseerde een profiel aanmaken en specifieke kennisvragen achterlaten. Een aantal deelnemers had voorafgaand aan de kennisdag reeds via deze weg hun kennisvraag gesteld en aangegeven met wie of welke kennis zij in contact zouden willen komen. Tijdens de Kennisdag zijn een aantal matches gemaakt en zijn deze initiatiefnemers meteen een stap verder geholpen. Ook na de Kennisdag gaat Matchmaking weer door.

5. Afsluiting

Zo'n 120 initiatiefnemers en betrokkenen bij de financiering van het Nederlandse landschap kwamen bij elkaar op Kasteel Groeneveld om te leren van elkaars kennis en ervaringen. Genietend van een drankje in de zon werd deze tweede editie van de Kennisdag Financiering Landschap afgesloten. De kennisdag stond in het teken van het zoeken naar en delen van innovatieve ideeën voor de financiering van landschap. Welke ideeën hebben deelnemers die het 'ei van Columbus' zijn voor de financiering van landschap? Genoemde ideeën zijn een gezamenlijke streekrekening voor particulieren in alle provincies, als idee voor de ingewikkelde puzzel om iets voor particulieren te bedenken. Een ander idee is 'van Waterschap naar een integraal landschap(schap)'. Deelnemers geven echter aan dat niet veel van dergelijke grote eieren van Columbus bestaan en dat juist vele kleine 'eitjes' nodig zijn om tezamen een verbetering van de landschapskwaliteit te bewerkstelligen.

Terugblik door Walter Kooy

Walter Kooy, directeur Nationaal Groenfonds, blikt terug op deze Kennisdag die de afsluiter is van een volledige week over landschap:

"Op maandag werd het KPMG rapport uitgereikt over de vraag: wat kost het eigenlijk? Op dinsdag organiseerde de Vereniging voor Nederlands Cultuurlandschap een bijeenkomst over de vraag: wat is mooi? En vandaag praten we over de vraag: Wat gaan we eigenlijk aan het Nederlandse Landschap doen, nu we weten wat het kost? De sfeer die vandaag op Kasteel Groeneveld heerst is 'we gaan er echt wat aan doen!' Wat we gaan doen weten we al lang, dat staat in de Agenda Landschap. Wie? Dat begint langzaam duidelijk te worden: het gaat vooral om boeren, daarna beheerders en andere organisaties.

En hoe organiseren we dit? Vandaag ging het over geld. In de workshop over GLB zag ik dat daar heel geleidelijk een verschuiving wordt verwacht. Dat biedt via een geleidelijke weg kansen voor een mooie duurzame manier van agrarisch beheer. Een geleidelijke groei in budget is beter dan één grote klapper. Kijk bijvoorbeeld naar de Streekrekening. Dit instrument gaat niet over grote stromen, maar biedt via de geleidelijke weg wel mogelijkheden. Daarnaast heb ik mooie voorbeelden gehoord over inkomsten uit energielandschappen en was er de workshop over toerisme en recreatie.

Alles bij elkaar zien we duidelijk dat de benodigde 400 miljoen er niet is, maar we kunnen er met z'n allen wel 200 miljoen van maken. Zoals Gerard Beukema vanochtend ook aangaf; zorg dat je alles goed op de rit hebt, dat je er klaar bent als langzaam de middelen binnenkomen. Zorg dat je het in je gebied eens bent over wat je gaat doen. De Streekrekening en andere instrumenten werken alleen als je de identiteit van de streek weet te benutten.

De kunst is om met de beschikbare middelen de ontwikkelingen in het landschap zo te begeleiden dat het landschap mooi blijft. De uitdaging voor jullie is om de ontwikkelingen zo te begeleiden dat je die identiteit vasthoudt en de kostendragers (boeren) stimuleert het beheer te doen.

Wees dus blij met de middelen die beschikbaar zijn en wel kunnen worden weggezet.

Bernard Heijdemann vult aan dat het nu tijd wordt voor de ontwikkeling van de 'warme' kant. Na de vele onderzoeken naar instrumenten en techniek moet de focus nu liggen op het versterken van de identiteit en het verbinden van mensen."

Walter Kooy denkt dat het met het Landschapsbeheer best goed kan komen. In het hele land bestaan er initiatieven waarbij overheden, boeren, burgers en natuurbeheerders tot een gezamenlijke aanpak willen komen. Die aanpak van onderaf zou volgens Kooij weleens de succesfactor kunnen worden.

"Ik ruik het succes. Bij Natura 2000 komt veel van bovenaf en ontstaat er weerstand. In het landschapsbeheer komen de initiatieven van onderaf. Het draagvlak in de regio's is dan meteen geregeld. Als er een breed draagvlak in de samenleving bestaat, dan komt het nodige geld meestal vanzelf," sprak Kooij in zijn conclusie.

Afsluiting

Atty Bruins, ministerie van LNV, concludeert dat de nadruk op deze editie van de Kennisdag lag op het ontwikkelen van die 'warme kant'. In het eerste jaar, na het aanwijzen van de voorbeeldgebieden, werd een kleinschalige bijeenkomst georganiseerd, exclusief voor de voorbeeldgebieden, en was de houding: 'overheid vertelt u het maar'. Vorig jaar is de eerste grote Kennisdag gehouden en werden alle 36 gebieden uitgenodigd om alvast de eerste ervaringen met elkaar te delen. Vandaag komen ook steeds meer gebieden ervaringen 'brengen'. De ontmoeting en kennisuitwisseling gaat echter verder dan deze dag. Mevrouw Bruins roept deelnemers op elkaar ook tussentijds op te zoeken, contactgegevens uit te wisselen en bijvoorbeeld gebruik te maken van faciliteiten op websites. Tot slot concludeert Atty Bruins dat deze jaarlijkse ontmoeting een belangrijke bijdrage levert aan de ontwikkeling en realisatie van initiatieven en nodigt de aanwezigen uit voor een volgende Kennisdag in 2011.

Bijlage 1 Programma

- 9.30 Ontvangst met koffie en thee
- 10.00 Welkom door dagvoorzitter Joost Tersteeg, Wing
- Vraaggesprek met:
- Rob van Brouwershaven, ministerie van LNV, directeur
 - Edward Stigter, ministerie van VROM, programmadirecteur
 - Hank Bartelink, De12Landschappen, directeur
 - Gerard Beukema, Interprovinciaal Overleg, directeur
 - Huub Keulen, Rabobank Nederland, directeur Rabo Groen Bank
- 10.45 Toelichting op dagprogramma
- 11.00 Eerste ronde parallele workshops
Diverse informerende en verdiepende workshops. De keuze van de onderwerpen wordt onder andere gebaseerd op een digitale enquête onder genodigden.
- 12.15 Netwerklunch
- 13.15 Tweede ronde parallele workshops
- 14.30 Projectenbeurs
Kennismaken met projecten uit de regio. Uitwisselen van kennis, ervaringen en handige instrumenten. Via Matchmaking Mooi Nederland kunt u in contact komen met de informatie of persoon die u zoekt. Bij wie zou u wel eens een kijkje in de keuken willen nemen?
- 15.15 Lancering *streekfonds.nl* door Hank Bartelink, De12Landschappen
- 15.45 Plenaire afsluiting
- terugblik en reflectie, door Walter Kooy, directeur Nationaal Groenfonds
 - discussie en conclusies
- 16.30 Afsluiting en borrel

Bijlage 2 Deelnemerslijst

Naam			Organisatie	Betrokken bij
Michiel	van	Amersfoort	Aequator	
Pieter		Kuypers	AKD	
	van	Tilborg	AKD	
Ronald		Rutgers	ANV VeluweJsselzoom	Weteringengebied
Roel		Geerlings	ANV VeluweJsselzoom	Weteringengebied
Frank	van	Vliet	APPM	
Bas-Jan		Blom	ASN Bank	
Dorine		Putman	ASN Bank	
Karin		Komdeur	BMC Ruimte & Wonen	
Hank		Bartelink	De12Landschappen	
Sven		Gutker de Geus	De12Landschappen	
Berry		Lucas	De12Landschappen	
Nelly		Zuidam	De12Landschappen	
Tonny		Arissen	DLG	Ooijpolder-Groesbeek
Lieke		Potten	DLG	Ooijpolder-Groesbeek
Dirk	de	Boer	DLG	
Ineke	van	Vliet	DLG	
Jonel		Nugteren	DLG - Regio West	Ons Binnenveld
Nellie		Raedts	DLG - Regio Zuid	Het Groene Woud
Wilbert		Verweij	Ecorys	
Jo		Latijnhouders	Geldersch Landschap en Gelderse Kasteelen	Stappen in de Toekomst
Daniëlle	van den	Berg	Gemeente Alphen aan de Rijn	
Arjan		Bossenbroek	Gemeente Barneveld	
Sonja		Fris	Gemeente Ede	Ons Binnenveld
Rob	van	Aerschot	Gemeente Haarlemmermeer	Park 21
Jeroen		Traudes	Gemeente Leiden	
Jan		Vos	Gemeente Leidschendam	
Hans Peter		Reinders	Gemeente Leusden	Landschapsfonds Leusden
Marieke		Tiekink	Gemeente Opsterland	Opsterland
Jetty		Looijenga	Gemeente Raalte	Landschapsfonds Kostbaar Salland
Otto		Vloedgraven	Gemeente Rhenen	Ons Binnenveld
Lisa		Mattemaker	Gemeente Rotterdam/dS+V	Blauwe Verbinding
Deirdre		Pronk	Gemeente Schermer	Droogmakerij Schermer
Elise		Coenen	Gemeente Voorschoten	Duivenvoordecorridor
Sau Lan	van	Golberdinge	Gemeente Wassenaar	Pact van Duivenvoorde
Arie		Schoemaker	Gemeente Winterswijk	Nationaal Landschap Winterswijk
Hans		Hillebrand	Habitura / STIRR	
Bernard		Heijdemann	Heijdemann Consult	Landschapsfonds Kostbaar Salland
Riet		Rijs	Het Flevo-landschap	
Marco		Glastra	Het Utrechts Landschap	
Joke		Geldorp	ILG Texel	
Marco		Noorddam	Initiatiefgroep Park21	Park 21
Dirk		Molenaar	Initiatiefgroep Park21	Park 21
Ton	van	Schie	Initiatiefgroep Park21	Park 21
Kees		Margry	Innovatieplatform Duurzame Meierij	Het Groene Woud, Moerenburg-Heukelom
Gerard		Beukema	Interprovinciaal Overleg (IPO)	
Joost		Kingma	Joost Kingma Consult	
Ad		Moerman	Journalist, via de12Landschappen	
Jerwin		Tholen	KPMG	
Bernd		Hendriksen	KPMG	
Désiré		Karelse	Landschap Erfgoed Utrecht	diverse initiatieven in provincie Utrecht
Rob		Meijers	Landschap Erfgoed Utrecht	

Robbert-Jan	de	Bruijne	Landschap Noord-Holland	
Hanneloes		Weeda	Landschap Noord-Holland	
Eibert		Jongsma	Landschap Overijssel	Landschapsfonds Noordoost Twente
Bert		Dijkstra	Landschapsbeheer Drenthe	
Geert		Gielen	Landschapsbeheer Flevoland	
Foppe	van der	Meer	Landschapsbeheer Friesland	
Arthur		Scheper	Landschapsbeheer Friesland	
Arjan		Vriend	Landschapsbeheer Gelderland	
Gerrit Jan	van	Herwaarden	Landschapsbeheer Nederland	
Dick		Haver Droeze	Landschapsfonds Eem en Vallei	Leev! Landschapsfonds Eem en Vallei
Johan		Wytema	Landschapsmanifest - Platf. uitvoering en beheer	
Hans		Ghijssels	LTO	ILG Texel
Jos		Roemaat	LTO	
Bart		Pijnenburg	Mensenland	Leev! Landschapsfonds Eem en Vallei
Rob	van	Brouwershaven	Ministerie van LNV - Directie NLP	
Atty		Bruins	Ministerie van LNV - Directie NLP	
Miranda		Meijster	Ministerie van LNV - Directie NLP	
Gerrit	van	Ommering	Ministerie van LNV - Directie NLP	
Alberthe		Papma	Ministerie van LNV - Directie NLP	
Koos		Straver	Ministerie van LNV - Directie NLP	
Louis	van	Vliet	Ministerie van LNV - Directie NLP	
Albert		Ettema	Ministerie van LNV - DRZ Noord	
Gerard		Kolkman	Ministerie van LNV - DRZ Oost	
Jos		Wigger	Ministerie van LNV - DRZ Oost	
Harry		Weijer	Ministerie van LNV - DRZ West	
Gerard		Keurentjes	Ministerie van LNV - DRZ Zuid	
Monique		Remmers	Ministerie van LNV - Programmadirectie GLB	
Gert		Eshuis	Ministerie van VROM	
Wim		Kooij	Ministerie van VROM	
Kees	van der	Kroft	Ministerie van VROM	
Willemijne		Moes	Ministerie van VROM	
Edward		Stigter	Ministerie van VROM	
Renée		Mekel	Ministerie van VROM	
Keesjustus		Vogel	Ministerie van VROM	
Dorien		Bouwman	Nationaal Groenfonds	
Walter		Kooy	Nationaal Groenfonds	
Willem		Meijers	Nationaal Groenfonds	
Gertine	van der	Vliet	Nationaal Groenfonds	
Paul		Jetten	Oranjewoud	
Hanna	de	Weerd	Oranjewoud	
Age		Kramer	Provincie Fryslân	
Uvo	van	Erp	Provincie Gelderland	Ooijpolder-Groesbeek
George		Laeijendecker	Provincie Gelderland	Ooijpolder-Groesbeek en Binnenveld
Marko		Louwes	Provincie Noord-Brabant	
Rianne		Knippels	Provincie Overijssel	Nationaal Landschap Noordoost Twente
Annet	ten	Cate	Provincie Zuid-Holland	Park Deltapoort
Peter		Hamelijnck	Provincie Zuid-Holland	Park Deltapoort
Hans		Bor	Provincie Zuid-Holland	Mooi en Vitaal Delfland
Henk		Beke	Rabobank International	
Rianka		Habraken	Rabobank Nederland	
Huub		Keulen	Rabobank Nederland - Groenbank	
Bert		Groffen	Royal Haskoning	
Maaïke	de	Lange	Royal Haskoning	
Jan		Wentink	Stichting Beschermers Amstelland	Beschermers Amstelland
Norbert		Daemen	Stichting Beschermers Amstelland	Beschermers Amstelland
Jacob	van	Olst	Stichting Klimaatlandschap	
Jac.		Meter	Stichting Vernieuwing Gelderse Vallei	Ons Binnenveld

Janine		Pijl	Stuurgroep Voorb.gebied Ooijpolder-Groesbeek	Ooijpolder-Groesbeek
Herman	de	Wolff	TU Delft	
Désiré	van	Laarhoven	Van 't Laar Hof	Het Groene Woud, Moerenburg-Heukelom
Hans		Hoek	Veelzijdig Boerenland	
Titia		Zonneveld	Vereniging Natuurmonumenten	
Theo		Schuyt	Vrije Universiteit Amsterdam	
Raymond		Schrijver	Wageningen UR - Alterra	
Anjo	de	Jong	Wageningen UR - Alterra	
Marlie		Vinken	Wageningen UR	
Greet		Overbeek	Wageningen UR - LEI	
Rob		Geerts	Wageningen UR - PRI	Boeren met Natuur & Landschap in Winterswijk
Bertho		Bulthuis	Waterschap Reest en Wieden	

Organisatie

Suzan	Klein Gebbink	Wing
Anne	Kruft	Wing
Simone	Mink	Wing
Joost	Tersteeg	Wing
Esther	Vermeulen	Wing

Bijlage 3 Toelichting workshops

Fondsvorming voor landschap

Het landschapsfonds is een middel om in een gebied geld te genereren voor ontwikkeling en beheer van landschappelijke waarden. Nationaal Groenfonds presenteert de 'reiswijzer landschapsfondsen', een stappenplan om tot oprichting en inrichting van zo'n fonds te komen. Wat zijn voor- en nadelen van de verschillende constructies? Welke financieel juridische knelpunten kunnen zich voordoen? Waar loopt u tegenaan in uw eigen praktijk?

Sponsoring van landschap door burgers en bedrijven

Particuliere geldstromen zijn een serieuze financieringsvorm voor landschap en natuur. De VU onderzoekt in hoeverre huishoudens gemotiveerd zijn om te geven. In het LEI onderzoek 'Blauwe ogen schieten tekort' worden lessen getrokken voor de sponsoring van het landschap door bedrijven. Hoe verleiden we burgers en bedrijven een bijdrage te leveren aan landschap en dat vooral ook vaker te doen?

Verevening: over mogelijkheden, onmogelijkheden en grenzen

Verevening staat midden in de belangstelling: het overhevelen van rechten, risico's en waarden/middelen tussen winstgevende en verliesleidende onderdelen, om een samenhangend programma mogelijk te maken. Of eenvoudiger: het koppelen van rendabele en onrendabele onderdelen van een gebiedsontwikkelingsproject. In die vorm wordt verevening vaak gebruikt om, binnen een programma, middelen te genereren om investeringen in het landschap te financieren. Verevening is er in vele soorten en maten: binnen- en bovenplans, met diverse financiële en organisatorische constructies, en met diverse namen: 'rood voor groen', 'rood voor rood', 'ruimte voor ruimte', 'uitruilbare ontwikkelruimte', 'verhandelbare ontwikkelingsruimte', etc. Is verevening 'het ei van Columbus'? Wat zijn de succes- en faalfactoren? Wat kunnen we van elkaar leren (do's en dont's)? En zijn er ook grenzen aan de mogelijkheden, bijvoorbeeld in tijden van crisis of in gebieden met krimp? Deze vragen staan centraal in een sessie, waarin we op zoek gaan naar elkaars ervaringen. Met ter inspiratie een groot aantal mooie voorbeelden.

Burgerparticipatie

Burgers zijn steeds vaker betrokken bij de ontwikkeling en uitvoering van projecten. Ook ontstaan initiatieven onder burgers onderling. Hoe verbind je alle ideeën tot een mooi plan? Wat is je rol als trekker of initiatiefnemer? In samenwerking met zeven initiatieven ontwikkelt DLG een stappenplan voor de aanpak van burgerparticipatie. Aan de hand van de ervaringen in Het Groene Woud lopen wij in deze workshop de verschillende stappen in deze participatie met u door. Wie wilt u betrekken, wie is uw doelgroep? Op welke manier laat u deze mensen meedenken? Welke vragen zijn relevant om te stellen? Hoe ziet het procesontwerp er uit? Op welke manier kunnen we de participatie van burgers bevorderen en de aanwezige gebiedskennis en betrokkenheid inzetten bij de ontwikkeling van initiatieven voor financiering en beheer van landschap?

Recreatie en toerisme als inkomstenbron voor landschap

In de recreatiesector is een beweging gaande 'van bedden naar beleving'. Voor recreatieondernemers is de bredere omgeving van het bedrijf van groot belang en zij willen dan ook steeds vaker in deze omgeving investeren. Door met nieuwe, duurzame product-marktcombinaties in te haken op de natuurlijke kracht van een regio ontstaan 'regionale beeldverhalen' die toerisme en recreatie kunnen bevorderen. Omdat ook publieke doelen in het geding zijn, ligt publiekprivate samenwerking hierbij voor de hand. Wat zijn precies de gedeelde belangen en nieuwe economische kansen van deze regionale beeldverhalen? Hoe kunnen ontwikkelingen in gang worden gezet? Uitwisseling van ervaringen aan de hand van concrete casuïstiek.

Rabo Streekrekening in de praktijk

Eén van de instrumenten voor de financiering van een blijvend waardevol landschap is de Rabo Streekrekening. In deze workshop wordt aandacht gegeven aan de volgende vraagstukken:

- Wat is de Rabo Streekrekening en hoe werkt het?
- Welke stappen moeten er gezet worden?
- Hoe zorg je voor continue aandacht bij de bewoners, bedrijfsleven en overheid?
- Wat zijn de ervaringen uit Maashorst en het Groenewoud?

Gemeenten en agrariërs als bondgenoten voor het landschap

Agrariërs spelen een belangrijke rol in het beheer van het landschap. De samenwerking tussen agrarische verenigingen en gemeenten is hierbij van cruciaal belang. In deze workshop gaan we aan de hand van drie korte casussen - beheer in open landschap, weidevogelgebied en kleinschalig landschap met elkaar in gesprek over de vraag hoe een succesvolle en duurzame wijze inzet van agrariërs voor natuur en landschap kan worden vormgegeven. Waar lopen initiatiefnemers tegenaan? Wat zijn succesfactoren? Hoe organiseren agrariërs en burgers hun samenwerking met de gemeente? Aan de hand van een Landschapsontwikkelingsplan? In een stichting of vereniging? Hoe loopt het uitbesteden van werk of het vergoeden van eigen inzet? Gaat het om ambtelijke hulp of politieke bereidwilligheid? Faciliteren gemeenten de - start van - ANV's? En is dat dan de opmaat voor het gezamenlijk in een soort PPS-constructie- oprichten van landschapsfondsen voor verdere financiering?

De rol van landschap binnen het Gemeenschappelijk landbouwbeleid

Het Gemeenschappelijk landbouwbeleid wordt momenteel herzien. Welke kansen biedt dit voor het agrarisch natuur- en landschapsbeheer in Nederland? In hoeverre voldoet het nieuwe Subsiestelstel natuur- en landschapsbeheer momenteel aan de verwachtingen? En kan het nieuwe landbouwbeleid daar nog een bijdrage aan leveren?

Energielandschappen: nieuwe bron van inkomsten uit landschap?

Hoe kunnen wij gebruik maken van energiebronnen uit ons huidige landschap ten behoeve van de financiering van natuur en landschap? Denk aan co-vergisting, kachels op snoeihout en windmolens. Welke mogelijkheden zien wij? Welke initiatieven zijn er al? Hoe zijn de ervaringen? Wat kunnen wij er van leren, zowel voor kleinschalige initiatieven in het veld als voor de toekomstige inrichting van landschap?

- 1^e ronde: Deze workshop wordt geleid door Jacob van Olst, Stichting Klimaatlandschap. Tijdens de workshop zullen verschillende inspirerende initiatieven uit de praktijk de revue passeren. Geert Gielen, Landschapsbeheer Flevoland, zal u een toelichting geven over een project over biomassa uit landschapsbeheer in de gemeente Dronten en Rob Meijers, Landschap Erfgoed Utrecht, vertelt u over de regionale winning van biomassa in de Gelderse Vallei.
- 2e ronde: De tweede ronde wordt gefaciliteerd door Dirk de Boer, DLG. Deze workshop gaat specifiek over de biomassa-installatie Beetsterzwaag. Duurzame energie uit houtsingels. Wat zijn de kansen en mogelijkheden om snoeihout van houtwallen en houtsingels te benutten als biomassa voor de opwekking van duurzame energie? Met de pilot te Beetsterzwaag, waarmee het gebouwencomplex van Revalidatie Friesland en school Lyndensteyn wordt verwarmd, geeft DLG een stimulans aan de productie en het gebruik van duurzame energie, aan de kwaliteit van het landelijk gebied en aan de werkgelegenheid. De exploitatie van de biomassa-installatie is in handen van agrarische natuurvereniging De Âlde Delte uit Opsterland. Onlangs werd de Biomassa-installatie Beetsterzwaag winnaar van de EnergieTransitie 'Lokaal Duurzaam Energiebedrijf Award'. Herman Wijffels, juryvoorzitter van de P-NUTS Awards, reikte deze award uit aan dit initiatief vanwege de combinatie van uitgewerkte oplossingen (financiering landschapsonderhoud, lokaal,/regionaal, duurzame energie, CO2-reductie), de mate waarin omwonenden afnemers zijn van de zelf opgewekte energie en de innovativiteit van het project.

Bijlage 4 Projectenbeurs, deelnemende organisaties en projecten

- Agrarische initiatiefgroep park21 Haarlemmermeer
- Amstelland
- De12Landschappen
- Deltaplan voor het Landschap, Het Groene Woud, pilot Moerenburg-Heukelom
- Het Binnenveld
- Kunst in gebiedsontwikkeling Haarzuilens
- Landschapsmanifest
- Matchmaking
- Ministerie van LNV
- Mooi Nederland, VROM
- Nationaal Groenfonds
- Park21, gemeente Haarlemmermeer
- Project Biomassa-installatie Beetsterzwaag
- Rabobank Nederland
- Voorbeeldgebied landschapsontwikkeling Ooijpolder-Groesbeek

Bijlage 5 Persbericht

Door Ad Moerman, freelance journalist

De grote bezuinigingen komen er aan. Dus zijn landschapbeheerders druk op zoek naar nieuwe geldbronnen. "De waarde van vastgoed moeten we koppelen aan de waarde van het uitzicht," zo opperde Dorine Putman van de ASN Bank. Ze deed deze suggestie afgelopen week op een door het ministerie van LNV georganiseerde Kennisdag Financiering Landschap op Kasteel Groeneveld in Baarn. Een dag die tot doel had om samen op zoek te gaan naar nieuwe mogelijkheden om het broodnodige herstel van het cultuurlandschap te financieren.

Optimisme over financiering landschapsbeheer

In de Week van het Landschap publiceerde KPMG Sustainability een rapport over de financieringsbehoefte van het landschap. Tot 2020 is jaarlijks 418 miljoen euro nodig voor landschapsherstel- en beheer. Dat is ruim twee keer meer dan nu (nog) beschikbaar is. In dezelfde week publiceerde de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap een rapport waarin het vaderlandse landschap gemiddeld een 3,3 kreeg. Toppers als Alexander Rinnooy Kan en Elco Brinkman meenden bij de presentatie van deze 'zware onvoldoende' dat investeren in landschap een schone zaak is. Het is winstgevend, onder meer omdat een mooie woonomgeving het Nederlandse investeringsklimaat aantrekkelijker maakt.

Op de Kennisdag, waar ruim honderd specialisten aanwezig waren, voerde het optimisme de boventoon. "We zoeken naar een nieuw verdienmodel voor het landschap en er zijn mogelijkheden genoeg," klonk het al voor de lunch in de wandelgangen. Veel van die mogelijkheden komen links- dan wel rechtsom op het bordje van de burger. Genoemd werden een ozb-toeslag, recreatiebelasting, de hypotheekrente-af trek koppelen aan een bijdrage voor het landschap of een opslag op de prijs voor bouwgrond. Ook kunnen natuurbeheerders hun snoeiafval omzetten in 'groene energie' en daarmee geld gaan verdienen.

"Maar we kunnen landschapsbeheer ook meer door vrijwilligers en agrarische natuurverenigingen laten doen. Bovendien moeten overheden efficiënter gaan samenwerken," stelde Gerard Beukema, directeur van het Interprovinciaal Overleg. Rob van Brouwershaven van het ministerie van LNV vertelde dat hij druk is met 'een robbertje vechten met het ministerie van financiën' om de fiscale regelingen voor landgoedeigenaren te verbeteren. Edward Stigter, programmadirecteur van Mooi Nederland, denkt dat 'rood en grijs' meer het 'groen' moeten gaan financieren. Bijvoorbeeld via een opslag op de prijs van bouwgrond. "In normale tijden is op deze manier twee- tot achthonderd miljoen euro per jaar op te halen. We moeten gewoon even geduldig wachten tot de crisis voorbij is," sprak Stigter.

Huib Keulen, directeur van de Rabo Groen Bank, wist te vertellen dat er ook in deze crisisjaren nog geld zat is. De acht Nederlandse groenfondsen halen samen per jaar circa één miljard euro op bij spaarders en beleggers, die willen profiteren van de fiscale voordelen van deze fondsen. "Dat geld kunnen we ook in landschapsbeheer steken. Mits we een goede rente kunnen uitbetalen. We zullen wel de agrariërs blijvend bij het landschapsbeheer moeten betrekken in de omslag naar meer duurzame natuur."

Eén van die nieuwe initiatieven voor de financiering van het landschap is eigenlijk niet zo heel nieuw meer. 's Middags presenteerde Hank Bartelink, directeur van de 12Landschappen de nieuwe website

www.streekfonds.nl. Sinds een jaar zijn de provinciale landschappen samen met de lokale Rabobanken druk in de weer met het optuigen van dergelijke fondsen in heel Nederland. Er lopen inmiddels al bijna vijftig initiatieven. De site moet nieuwe initiatiefnemers informeren, op weg helpen en het fenomeen streekfonds naar grotere hoogten doen stijgen.

Een streekfonds is eigenlijk een kleine 'geldmachine' die op een eenvoudige manier regionale of plaatselijke landschapfondsen vult. Die fondsen betalen agrariërs een aantrekkelijke vergoeding voor het leveren van groene en blauwe diensten. Voor bijvoorbeeld het aanleggen van paddenpoelen en het redden van houtwallen en elzensingels. Het fonds wordt gevuld door organisaties, overheden of bedrijven die geld op een Rabo Streekrekening parkeren. Zo'n rekening levert voor de rekeninghouder een marktconforme rente en de Rabo stort een extraatje in het streekfonds. De bank hoopt met deze goedgeefsheid meer spaargeld aan te trekken. "Zo proberen we onze nutsfunctie in te vullen," zei Keulen. Rekeninghouders storten vaak ook een deel van de rente in het streekfonds, op die manier laten ze zien dat ze de maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Walter Kooij, directeur van het Nationaal Groenfonds, mocht de Kennisdag samenvatten. Hij denkt dat het met het Landschapsbeheer nog best wel eens goed kan gaan komen. In het hele land bestaan er initiatieven waarbij overheden, boeren, burgers en natuurbeheerders tot een gezamenlijke aanpak willen komen. Dat aanpak van onderaf zou volgens Kooij nog weleens 'de succesfactor kunnen worden'. "Ik ruik het succes. Bij Natura 2000 komt veel van bovenaf en ontstaat er weerstand. In het landschapsbeheer komen de initiatieven van onderaf. Het draagvlak in de regio's is dan meteen geregeld. Als er een breed draagvlak in de samenleving bestaat, dan komt het nodige geld meestal vanzelf," sprak Kooij in zijn conclusie.